

A CĂPĂȚÎNII-HEGYSÉG

SZABÓ ÖDÖN*

THE CĂPĂȚÎNII MOUNTAINS

Abstract

The Căpățînii Mountains lie in the middle region of the Southern Carpathians in Rumania. Their smaller, western part is an autochthonous region (Danubicum). A tiny patch at the south-western corner of the mountains belong to Szörény a main tectonical unit. The mountains mainly belong to the region of the Géta Nappe. Their rocks are very varied in type. Granite, crystalline schists, serpentine and limestone can be found in west, crystalline schists and Jurassic limestone in the middle and Senon marl, Eocene conglomerate and Precambrian gneiss in east. The southernmost hillside area is covered by Oligocene, Miocene sediments. The area of the Căpățînii Mountains rose up in the Meso- and Paleozoic orogenic stage (Paleogene–Upper Cretaceous). This movement can be separated into three phases. The oldest movement phase (Eocene) created the highest surface called Boreszkó at a height of over 1900 m. The next one (called Sebes) is between 1600–1800 m in height. The youngest one (Sarmatian–Pliocene) is the lowest called Gornovica. It is 1200–1400 m high. Because it is lower (the highest peak is Nedeia, 2130 m) Căpățînii Mountains were not covered by ice in the Iceage. Mainly periglacial processes were in action.

From the geographical point of view Căpățînii Mountains can be divided into four parts (according to the author). The biggest part of the mountains are the main ridge. The direction of which is E–W and its length is about 65 km. Its rocks are crystalline, mainly schists. Căpățînii Mountains are unequal in height. The watershed is quite close to the northern border of the mountains. So the valleys to the north are steep and short. Valleys to the south are two or three times longer and not so steep.

The E–SE part of the mountains is called Munții Olăneștilor, it is made up mainly of detritic sedimentary rocks. It is lower than the main ridge. Its highest point is Cîrligele Olăneștilor (Narău) 1509 m. These mountains are steep and wild. The Olt river flows on the eastern border. Because of the type of rocks (Kőzia gneiss can be found here in a small patch) steep and nice pass called Kőzia Pass is formed.

The most interesting part of the mountain is the massif called Buila–Vînturarița. It is made of Jurassic limestone. Its direction is NE–SW. Its composition lies between crystalline and sedimentary rocks. Because it is harder than the neighbouring areas it presents itself as a steep wall, mainly from the southerly direction. The main crystalline ridge, its two other ridges to south and the limestone ridge enclose the „Cheia Basin”. Water (Cheia Stream) can only find its way out of the basin through the limestone ridge, so it created Cheia Gorge (Key Gorge). Cheia Gorge is a steep walled and wild, about 300 m height walled valley. Its narrowest point at the stream bed is 2 m. It is an epigenetic valley. Several caves can be found in this area. Its highest point is 1885 m. Other streams also created gorges where they crossed the limestone area.

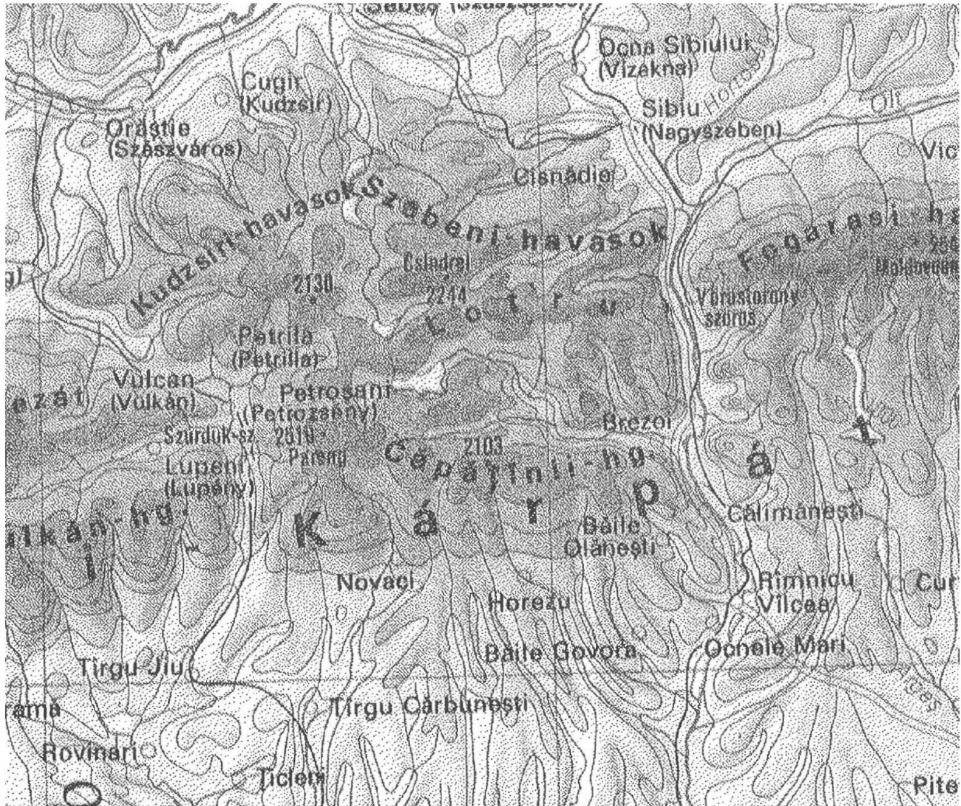
Piatra Tîrnovului on the NW edge of the mountains is also made up of Jurassic limestone. It is much smaller in area than Buila–Vînturarița Massif. Its highest peak reaches 1879 m and some caves can be found here. Its northern border is formed by the river Latorica with its steep and wild gorge partly made of gneiss.

*Közép-Dunántúli Természetvédelmi Igazgatóság, Veszprém. Lakcím : 8420 Zirc, Alkotmány u. 43. I/3.

*Kedves Barátom, Less Nándor emlékére,
aki a hegység lelkes kutatója volt.*

Elhelyezkedése és határai

A Căpăținii-hegység (Munții Căpăținii, Kapacina-hegység) Romániában, a Déli-Kárpátok középső régiójában, a Páreng-hegységcsoport (Munților Parîng) DK-i részén helyezkedik el (1. ábra). (Korábbi térképek [Cholnoky J. 1936] Lotru-hegység néven említik, egyes régebbi földrajzi publikációk Ursu-hegység név alatt tárgyalják.)

1. ábra. A Páreng-hegységcsoport
Figure 1. Páreng Mountains

Szomszédaitól való morfológiai elkülönülése szembetűnő, elhatárolása csak D-en és Ny-on bizonytalan kissé. A hegység határa É-on a Latorica (Latorița) és a Nagy-Lotár (Lotru) folyó tektonikus eredetű, itt-ott kiszélesedő, helyenként medenceszerűen kitérülő völgye. Ez választja el ÉNy-on a Latorica-hegységtől (Munții Latoriței), ÉK-en pedig a Lotár-hegységtől (Munții Lotrului). A Nagy-Lotár-folyó K-re tartó útja végén a Lovistei-medencében (Depresiunea Loviștei) éri el útjának végét, s ömlik bele az Oltba. K-en végig az Olt harmad- és negyedidőszak folyamán kialakult antecedens völgye a határ. Ez a Kárpátok

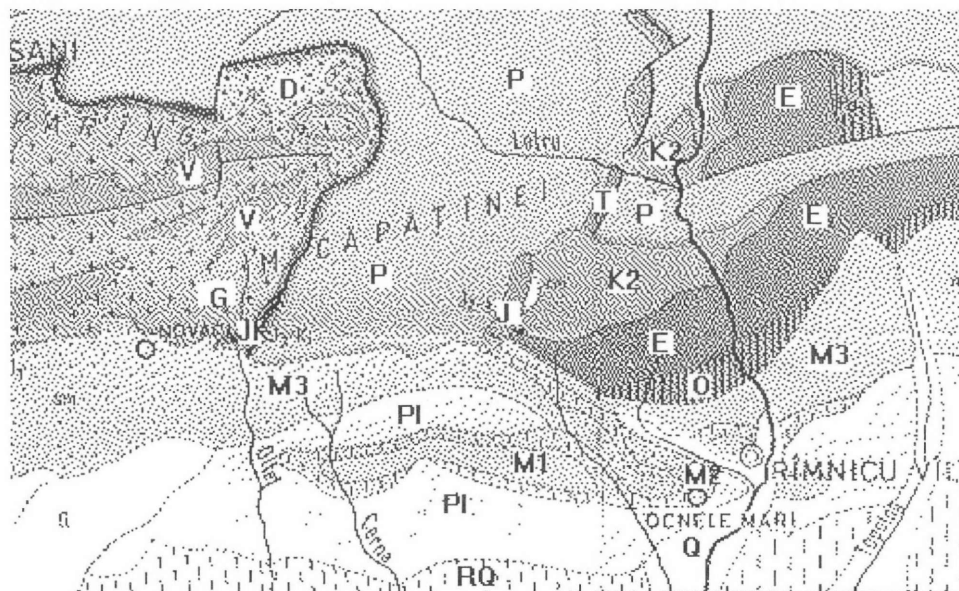
egyetlen olyan folyója, amely áttöréses völgyében egész hegyláncon keresztülfolyik. A völgy a Kózia-hegységtől (Munții Cozia) választja el a Căpățînii-hegységet. D-i gerincei a Déli-Kárpátokat 5–10 km szélességben szegélyező Elő-Kárpátok (Géta-Szubkárpátok [Subcarpații Getici]) középhegységi jellegű (400–900 m magas) területéig húzódnak. (Nem tévesztendő össze a Géta-dombvidékkel [Podișul Getic], amely az előzőtől még délebbre helyezkedik el!) Az Elő-Kárpátoknak a Căpățînii-hegység előterében húzódó gyűrődéses és töréses szerkezetű szakaszát medencék tagolják. Ezek a tektonikus mélyedések szinklinálisokban, részben pedig a Déli-Kárpátokat az Elő-Kárpátoktól elválasztó árkos süllyedékekben foglalnak helyet. Ezek figyelembevételével a Căpățînii-hegység D-i határát a Dăești–Muereasca–Olănești–Cheia–Bărbăești (Bodești)–Pietreni–Bistrița–Vaideeni–Cerna–Polovragi falvak vonalán jelölhetjük ki (*Popescu, N.* 1977; *Less N.* 1988). Ny-on a Kis-Olt-patak (Olteț) völgye a határ a Kis-Olt-nyeregig (Curmătura Oltețului, 1615 m). Innen É-i irányba kis patak (Pîrîul Curmăturii) völgye ereszkedik le a Latorica-folyó völgyében mesterségesen földuzzasztott Petriman-tóhoz (Lacul Petrimanu). A nagyjából É–D-i irányú völgy (Olteț-patak–Pîrîul Curmăturii) a Căpățînii-hegységet a Déli-Kárpátok második legmagasabb tagjától, a Páreng-hegységtől (Masivul Pârîng, 2519 m) határolja el. Az így körülhatárolt terület nagyságára vonatkozóan különböző adatok vannak. *Less N.* (1988) kb. 700 km²-nek adja meg, *Popescu, N.* (1968) a hegység főgerincének hosszát 65 km-nek, átlagos szélességét 22 km-nek mondja, ezek alapján kb. 900 km²-nek határozza meg a területet.

Szerkezete, kőzetei, fejlődéstörténete, felosztása

A Déli-Kárpátok legősibb kőzetei felső proterozoósz–alsókarbon korúak. Ezek a kőzetek az ókaledóniai (cadomi) és a variszkuszi hegységképződési ciklus során (mintegy 500 és 325–315 millió éve) többszörösen metamorfizálódtak, idősebb és fiatalabb intruzív magmás kőzetekkel átjárt kristályos palákká váltak. Erre molassz (felső karbon–perm), valamint törmelékes és karbonátos üledékek (jura–kréta) települtek, amelyek az alpi hegységképződési ciklus ausztriai és larámi fázisában meggyűrődtek. Ekkor alakult ki a hegységcsoportot szerkezetileg jellemző áttolt Géta-takaró. A Déli-Kárpátok áttolt takaróredős hegységgé formálódott oly módon, hogy az eredetileg itt levő kaledóniai-variszkuszi (herciniai) alaphegység két különálló kristályos palacsoportja közül az É-i a Ruszka-havasok (Poiana Ruscă) felől az Elő-Kárpátok felé mozogva, fekvő takaró formájában a déli palacsoport fölé tolódott (*Ádám L.* 1990). Ezek alapján helyben maradt (autochton) és az áttolt takaró kőzeteiből felépülő területeket különíthetünk el.

A Căpățînii-hegység Ny-i, ÉNy-i területein a danubikumi autochton kőzetei fekszenek (*Dumitrescu, I.–Săndulescu, M.* 1970; *Savu, H.–Schuster, A. C.* [red.] 1975). K-i határa kb. a Repedeaa–Latorica összefolyás és Polovragi falu között húzott íves vonal mentén jelölhető ki. A hegység DNy-i lábánál, az Olteț-völgyben, Polovragi falunál apró foltban a Szörényi nagyszerkezeti egység takaróroncsa is előbukkan a Géta-takaró alól (*Fülöp J.* 1989; *Bercia, I.–Marinescu, Fl.–Mutihac, V.–Pavelescu, M.–Stancu, I.* [red.] 1968.). (A három nagyszerkezeti egység itt egymás mellett található, néhány km-re megközelítik egymást.) A hegység fő tömege azonban a Géta-takaró áttolt övezetébe tartozik (*Mutihac, V.* 1982; *Dumitrescu, I.–Săndulescu, M.* [red.] 1970). A hegység nemcsak szerkezeti, hanem kőzettani szempontból is változatos felépítésű. Gránit, kristályos palák, szerpentin és mészkő

Ny-on, kristályos palák és jura mészkő közepén (Savu, H.–Schuster, A. C.–Szász L. [red.] 1977), valamint szenon márga, eocén konglomerátum és prekambriumi gneisz (Popescu, N. C.–Călin, D. 1987; Ștefănescu, M.–Hann, H. P.–Gheuca, I.–Szász L.–Ștefănescu, Marina [red.] 1982) K-en. A legdélibb hegylábi területeket oligocén és miocén üledékek takarják (2. ábra).

2. ábra. A Căpățînii-hegység és környezetének geológiai térképe.

P – prehercyniai kristályos palák (Sebeș-Lotru-sorozat), T – triász, J – jura, K2 – felsőkréta, E – eocén, O – oligocén, M1 – alsómiocén, M2 – felsőmiocén–bádeni, M3 – felsőmiocén–szarmata, Pl – pliocén, RQ – romániai pleisztocene, Q – pleisztocene, JK – felsőjura–alsókréta; G – gránitoid, V – prehercyniai kristályos palák (Vilcan-sorozat), D – hercyniai kristályos palák (Danubikum), – Géta-takaró határa

Figure 2. Geological map of the Căpățînii Mountains and their surroundings.

P – Prehercynian crystalline schist (Sebeș-Lotru series), T – Triassic, J – Jurassic, K2 – Upper Cretaceous, E – Eocene, O – Oligocene, M1 – Lower Miocene, M2 – Upper Miocene–Baden, M3 – Upper Miocene–Sarmatian, Pl – Pliocene, RQ – Rumanian Quaternary, Q – Quaternary, JK – Upper Jurassic–Lower Cretaceous; G – Granitoid, V – Prehercynian crystalline schist (Vilcan series), D – Hercynian crystalline schist (Danubicum) – Boundary of Géta Nappe

(A Harta Geologica a Carpaților Meridionali in Mutihac, V. 1982 alapján, módosítva)

A hegység területe a kréta végén, a harmadidőszak elején emelkedett ki. A kiemelkedés mértékével lépést tartva az erózió azonnal megkezdte a felszín lepusztítását. A hegység DK-i lábát takaró hatalmas tömegű felsőkréta konglomerátum, amelynek kavicsai a kristályos kőzetek anyagával egyeznek meg, éppen erről a gyors kiemelkedésről és erős lepusztulásról tanúskodnak (Less N. 1988). A lepusztulás több ütemben, szakaszosan ment végbe, ennek a következménye a Déli-Kárpátok egyik legjellemzőbb vonása, a különböző magasságokban található lepusztulási felszínek, lépcsők kialakulása.

A Kárpátok legtipusosabb és ma már klasszikusnak számító lepusztulási felszínei a Déli-Kárpátokban találhatók, amelyeket még a század elején mutatott ki de Martonne, E. Ő három eróziós felszínt különböztetett meg, amelyeket a tektonikus mozgások a különböző hegységekben különböző magasságokba emeltek ki. A Căpățînii-hegységben a három lepusztulási felszín magassága a következőképpen alakul: a legmagasabb és egyúttal legidősebb (eocén korú) Boreszko- (Cholnoky J. 1936) (Boreszku- [Borescu-]) felszínt a legmagasabb,

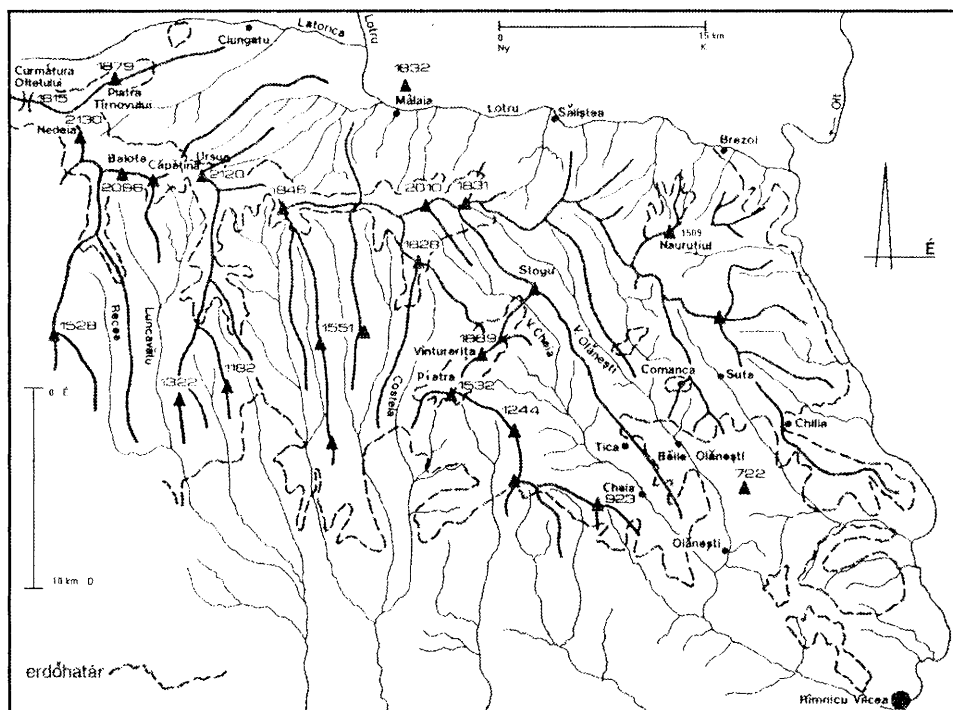
1900 m fölötti tetők és csúcsok sora jelöli ki. A következő felszín a felsőmediterrán (miocén) korú Sebes- (Rîul-Şes-) felszín, a Căpăţînii-hegység területén 1600–1800 m körüli magasságban öleli körül az előző szint területeit. A harmadik a legalacsonyabb, egyszersmind a legfiatalabb (szarmata–pliocén) szint a Gornovica- (Gornoviţa-) felszín, itt 1200–1300 (1400) m magas. Az utóbbi két szint főként a D-i oldalgerincek egyenletes csúcsmagasságában mutatkozik. A mai felszíni kép kialakulásában még jelentős szerepet játszottak a posztorogén időszak szerkezeti mozgásai, amelyek során az óharmadidőszaktól kezdődően a terület egyes részei különböző mértékben emelkedtek ki (a hegység fő tömege), ill. süllyedtek le és lettek hegyközi medencék (pl. Lovistei-medence), tektonikus árkok (pl. a Nagy-Lotár völgye) vagy hegységszerű medencék (pl. a Căpăţînii-hegység és az Elő-Kárpátok között kialakult medencesorok). Végül a máig is tartó emelkedés a csúcsokat mai magasságukba emelte, miközben a hegység peremei még lassan tovább süllyedtek. A legtöbb nyomot az időben legközelebbi pleisztocén időszak hagyta hátra. Ekkor történt a recens völgyképződés, a folyóvízi teraszok, ill. a magasabb részeken a periglaciális, glaciális formakincs kialakulása. A Căpăţînii-hegységben – aránylag kis magassága miatt (legmagasabb csúcsa a vîrful Ne-deia [2130 m]) – gleccserek a jégkorszak idején sem alakultak ki. Csúcsai alig emelkednek a jégkorszaki hóhatár (1800–2000 m) fölé, ezért felszínüket a periglaciális folyamatok alakították, s csak a Ny-i részen itt-ott alakultak ki apró kárfülkék. Ennek köszönhetően viszont az egykori Boreszkó-felszín maradványai széles gerincek és hullámos hátaik formájában őrződtek meg.

A fentiekből következik, hogy a hegység domborzatát és formakincsét alapvetően a kiemelkedés mértéke és a kőzetminőség határozza meg. *Mihăilescu, V.* (1969) a hegységet az Olteţ-pataktól az Oltig három nagyobb részre osztja fel, ez az elhatárolás azonban nem pontosan illeszkedik a korábban már említett szerkezeti egységek határához. A Ny-i rész (a Horezu-patak vonaláig) kristályos kőzetekből, elsősorban gránitból, gneiszből és csillámpalából áll. Ezt a részt nevezi Munţii Balotei-nek. A középső részen (a Horezu- és a lui Stan patak között), az általa Breotei-vonulatnak (Culmea Breotei) nevezett területen kristályos palák dominálnak. A K-i, DK-i részen (amelynek a Munţii Olăneştilor elnevezést javasolja) Kőzia-gneisz, jura mészkő, szenon márga és eocén konglomerátum az uralkodó kőzettípus. *Less N.* (1988) Mihailescu beosztását alapul véve négy kistájat különít el: a Horezu- és a Cărpănoasa-völgy között bemélyedő kb. 1850 m magas nyereg által egy Ny-i (Munţii Balotei) és egy K-i (Culmea Breotei) részre osztja a főgerincet. Harmadik kistájnak tekinti a hegység K-i részének uralkodóan törmelékenyes üledékes kőzetű területeit (Munţii Olăneştilor), míg a negyedik a Buila-Vînturariţa-masszívum (Munţii Buila-Vînturariţa) mészkőgerince. A főgerinc felosztását magasságkülönbségük (a K-i rész általában alacsonyabb, mint a Ny-i) és eltérő kőzetminőségük (a K-i részen kristályos palák, a Ny-i részen más kristályos kőzetek* alapján teszi. (A főgerinc fent említett felosztását indokolhatja még a Géta-takaró nagyjából itt húzódó határvonala is.) *Pinczés Z.* (1995) csak három kistájat különít el a Căpăţînii-hegységben: a Ny-i részt (gyakorlatilag a kristályos kőzetű területeket), a hegység közepe táján elhelyezkedő mészkővidéket (gyakorlatilag a Buila-Vînturariţa-masszívumot) és a hegység K-i részét elfoglaló, uralkodóan törmelékenyes üledékes kőzetű területet.

Véleményem szerint a Căpăţînii-hegységben a kőzettani felépítést is figyelembe véve négy kistáj különíthető el élesen, amelyek alapvetően domborzati-felszínalakítási alapon ha-

*Ez csak részben igaz, hiszen kristályos palák a Ny-i részen is előfordulnak.

tárolódnak el egymástól. A kristályos kőzetű főgerinc vonulatát a hozzá tartozó oldalgerincekkel együtt egységes, a hegység legnagyobb kiterjedésű kistájának tekintem. Igaz ugyan az említett felosztás szerinti általános magasságkülönbség a K-i és a Ny-i rész között, ám ez a különbség éppen az említett határ környékén eléggé elmosódott, s K-en több csúcs is „Ny-i magasságokba” emelkedik (Muntele Zmeuret 1990 m, 1979 m; Govora, 1958 m; Preota, 1954 m; Cocora, 1899 m). Ez az enyhe magasságkülönbség a felszínformák megjelenésében nem okoz jelentős különbséget, bár kétségtelen, hogy a Ny-i rész legmagasabb csúcsain enyhe glaciális formakincs (apró kárfülkék) felfedezhető. A két rész kőzetminőségbeli különbözősége földrajzi szempontból szintén nem indokol ilyen felosztást. A második kistáj a K-i, DK-i rész uralkodóan törmelékes üledékes kőzetű területe, a harmadik és a negyedik kistájként pedig a két mészkővidéket különítem el: D-en a Buila–Vînturarița-masszívumot, ÉNy-on pedig a Piatra Tîrnovului környékét (3. ábra).

3. ábra. A Căpățîni-hegység térképázslata
Figure 3. Sketch map of the Căpățîni Mountains

Vízrajza

A Căpățîni-hegységet a mészkőterületek kivételével sűrű vízhálózat és bővízű, még kristálytiszt patakok jellemzik, amelyek főként esőből és csak részben hóból táplálkoznak. Tavaszi és nyár eleji magas vízállásuk van. Mivel a hegység területén a jégkorszakban nem képződtek gleccserek, glaciális tavai sincsenek. Emiatt természetes állóvíz csak elvétve fordul elő. Sok viszont a (főleg D-i) völgyekben az elgátolással kialakított apró és ma már el-

hanyagolt, kisebb-nagyobb mértékben feltöltődött állapotban levő halastó. A hegységet határoló folyók visszaduzzasztásával mesterséges víztárolók épültek.

Éghajlata

A hegységben az éghajlati elemek térbeli alakulását a magasságviszonyok és a lejtőkiettség határozzák meg. A 0°C-os évi izoterma kb. 2000 m tszf-i magasságban húzódik. A leghidegebb hónap a magasan fekvő területeken a február (középhőmérséklete –10°C körül van, a januári középhőmérséklet –7°C). A hegylábi területek leghidegebb hónapja a január, átlagban 5°C-kal melegebb a magasabban fekvő részekenél, bár a hideg sokszor megüli a völgyeket (hőmérsékleti inverzió). Nyara hűvös, a magas részeken 5–6°C (augusztus), kisebb magasságokban a legmelegebb hónap a július, amelynek középhőmérséklete 13°C. A közepes magasságok évi átlagos csapadékmennyisége 1200–1400 mm, a hegység lábánál ez egy-két száz mm-rel kevesebb lehet (főleg D-en). A csapadék maximuma júniusban, minimuma februárban van. Tartós a hótakaró, a főgerinc sokszor már október közepén fehérlik, s április közepén még az alsóbb részeket is foszlányokban hó borítja. A Buila-Vînturarița-mészkomasszívum viszonylag meleg mikroklímájával tűnik ki.

Növényzete

A Căpățînii-hegység a Kárpáti-flóratartomány Transsilvanicum flóraidékéhez tartozik. Flórájában sok az alpesi faj, de balkáni flóraelemmel is bőségesen találkozhatunk. Nagy fajgazdagságú, ez déli-kárpáti endemizmusaiban is megmutatkozik.

A Căpățînii-hegység növényvilágára vonatkozóan Less N. (1988) tanulmányában találunk adatokat. A Déli-Kárpátok többi részéhez hasonló övezetes elrendeződést mutató növényzet képét az alapkőzet és az orográfiai viszonyok által meghatározott mikroklíma helyileg módosítja. A hegység D-i lábánál a tölgyesek (*Quercetum frainetto-cerris*) 600 m-ig fölhúzódnak. A bükkösök (*Fagetum austro-carpaticum*) jelentős kiterjedésben 1400 m-ig húzódnak, e magasság fölött jegenyefenyővel elegyedve találhatók (Abieti-Fagetum). A lucfenyvesek öve (*Hieracio transsilvanico-Piceetum*) néhol 1800 m-es magasságig is fölhatol. Törpefenyő (*Pinus mugo*) csak elvétve, kisebb foltokban található (pl. a Piatra Țîrnovului és a Buila-Vînturarița környékén), mivel a juhász-torkodás ezt a növényzeti övet pusztította leginkább. A legmagasabb régió az alhavas gyepek öve. Az É-i oldal növényzeti övei a hűvösebb éghajlat miatt kissé lejjebb tolódtak. Ennek következtében a tölgyesek teljesen hiányoznak, megnő viszont a lucfenyvesek kiterjedése. A bükkös és fenyves övben tömeges az ízletes gyümölcsű fekete áfonya (*Vaccinium myrtillus*), gyakori a kapcsos korpafű (*Lycopodium clavatum*). A nyári hónapokban az illatos fűszernövények serege virít, köztük a bódító illatú kakukkfűvek (*Thymus* sp.), a szurokfű (*Origanum vulgare*) és a menták (*Mentha* sp.), s nem ritka a havasi gyopár (*Leontopodium alpinum*). Az alhavas régióban gyakori a havasi kakukkfű (*Thymus alpestris*) és a havasi harangvirág (*Campanula alpina*). A patakokat még mindig kiterjedt, gyönyörű égerligetek (hamvas éger – *Alnus incana*) kísérik. E ligetek alja nyáron a tömeges megjelenésű Teleki-virágtól (*Telekia speciosa*) sárgállik, a gyakran 0,5–1 m-es átmérőjű lapulevelektől pedig bódítóan fanyar illatú az egész völgy.

Kiemelkedően gazdag és érdekes a mészkőterületek növényzete. A változatos domborzat és mikroklima következtében itt egymás közelében élnek a jégkorszakok elől a Balkán D-i területeire visszahúzódó melegigényes növények és a jégkorszakokból itt rekedt alhavasi és havasi fajok. Mindezekon túl több déli-kárpáti endemizmus is megfigyelhető. A meredek falú szurdokvölgyek növényzete még tovább színesíti ezt az amúgy is változatos képet.

Állatvilága

Állatvilága növényzeténél kevésbé ismert. A Déli-Kárpátok többi részéhez hasonlóan itt is él a zerge (*Rupicapra rupicapra*), az őz (*Capreolus capreolus*), a gímszarvas (*Cervus elaphus*) és a vaddisznó (*Sus scrofa*). A ragadozók közül előfordul a hiúz (*Lynx lynx*), a vadmacska (*Felis silvestris*), a borz (*Meles meles*), valamint a barnamedve (*Ursus arctos*), a farkas (*Canis lupus*) és a róka (*Vulpes vulpes*) is. A madarak közül említést érdemel a mészkősziklákon és a szurdokokban biztosan élő fekete-bíborvörös színű hajnalmadár (*Trichodroma muraria*) és a gyakori holló (*Corvus corax*), a fenyvesekben élő siket- és nyírfajd (*Tetrao urogallus* és *Lyrurus tetrix*). A patakok mentén gyakori a vízirigó (*Cinclus cinclus*). A bagolyalakúak közül itt él az uhu (*Bubo bubo*). A hüllők közül biztosan előfordul a keresztes vipera (*Vipera berus*), az erdei sikló (*Elaphe longissima*) és a fali gyík (*Lacerta muralis*). Gyors folyású és tiszta vizű patakjaiban él a sebes pisztráng (*Salmo trutta fario*) (Berbece, V.,–Botvinic, V.–Purece, S. 1982). Rovarvilága még a gerincesekénél is kevésbé ismert. A bükkösök jellemző faja a havasi cincér (*Rosalia alpina*) és a feketesárga prémesbogar (*Trichius fasciatus*). A fenyvesek lakója az óriás fenyődarázs-fürkész (*Rhyssa persuasoria*). Égerligetekben él a nagy színjátszólepke (*Apatura iris*). A hegység lakója a kárpáti skorpió (*Euscorpius carpathicus*) is. Harmadidőszaki hegyvidéki fauna leszármazottja a déli-kárpátoki endemikus genust is képviselő *Mishtshenkotetrix transsylvanica* nevű sáskafaj (Pinczés Z. 1995). A csigák közül említést érdemel a „Cheia-katlanban” élő kárpáti meztelencsiga (*Bielzia coerulescens*).

Kistájai

A kristályos főgerinc és oldalgerincei

A Căpățîni-hg. alapvetően K–Ny-i irányú főgerince kristályos kőzetekből épül fel. A Párenggel határos vége hatalmas gránitboltozat, emellett jelentős szerepet játszanak még a gneisz, paragneisz és kristályos palák (csillámpalák [biotitpala, muszkovitpala], kloritpala, talkpala) is, amelyeket néhol pegmatit, kvarcit, porfirit, migmatit és amfibolit jár át. Az Ursu-csúcs (vf. Ursu, 2124 m) anyaga serpentin (Less N. 1988). A hegység legmagasabb csúcsai a főgerincen találhatók, K-ről Ny felé magasságuk növekszik. A 2000 m-es határt először a hegység második legmagasabb csúcsa, az Ursu (2124 m) lépi át, majd a Căpățîna (2094 m), a Balota (2096 m) és a Beleoaia (2109 m). Itt a főgerinc rövid távon irányt változtat, s az É-nak tartó vonulaton a La Nedei (2109 m) és a hegység legmagasabb csúcsa, a Nedeia (2130 m) magasodik. A többé-kevésbé egyenletes csúcsmagasság a Boreszkő-felszín jelöli ki. Mivel csekélyebb magasságuk a jégkorszakban sem tette lehetővé gleccserek kialakulását, ennek következtében jól megőrződött tönkfelszín jellegük, így a táj képe nem

mondható igazán változatosnak. Lapos hátaik enyhe ívekben emelkednek, s mindössze néhányukon található kisebb-nagyobb kőtenger. Még legmagasabb csúcsa, a 2130 m-es Ne-deia is alig emelkedik környezete fölé, közvetlen környékéről csak alacsony dombnak tűnik.

Nagyon érdekesen alakul a második csúcshint, amelynek tagjai – a miocén korú Sebes-felszín maradványai – már a főgerincről D-i irányban leágazó oldalgerinceken sorakoznak. Legfontosabb csúcsai Ny-ról K felé: a Pietrele Găuriciu (1645 m), a Clăbucet (1649 m), a Netedu (1757 m), a Căprăreasa (1799 m). D felé újabb, alacsonyabb csúcshint következik, amely a szarmata-pliocén korú Gornovica-tönkfelszín maradványa. Tagjai pl. a Stînișoara (1421 m), a Paltînului (1332 m), a Piscu Puțului (1445 m), az Urșani (1437 m), a Măgura Pleșa (1384 m) és a Cuca (1473 m). Annak, hogy a szép, szabályos sorba rendeződött csúcsok és a tönkfelszínek a D-i oldalon találhatók, a hegység aszimmetrikus kiemelkedése az oka. Ez azt eredményezte, hogy a főgerinc, rajta a hegység fő vízválasztójával a hegység É-i határához közel esik, s róla rövid, de igen meredek, nagy esésű, zuhatagos patak völgyek futnak a Nagy-Lotár irányába.* Általában 4–5 km hosszú völgyeikben sok a vízesés, némelyikük magassága eléri 10 m-t. Ezzel szemben a D-i oldal patak völgyei az É-inál kétfélször hosszabbak, esésük kisebb, lejtésük jóval egyenletesebb.

Munții Olăneștilor

A Căpățînii-hg. kistájai közül másodikként tárgyalom a K-i, DK-i rész üledékes kőzetű területét (Munții Olăneștilor). A kristályos kőzetű területek felé határanak a Costești-völgy felső szakaszát Valea lui Stan-nal összekötő képzeletbeli egyenest tekinthetjük (*Mihailescu, V.* 1969). A kőzetanalóg legváltozatosabb felépítésű kistájat a Nagy-Lotár mentén Brezoinál negyedidőszaki üledékek, majd ezt határolóan keskeny sávban kréta konglomerátum (*Ștefănescu, M.–Hann, H. P.–Gheuca, I.–Szász L.–Ștefănescu, Marina* [red.] 1982), az ÉK-i részen a szomszédos hegységből átnyúló prekambriumi Kőzia-gneisz és paragneisz, a D-i területeket pedig kréta–paleogén homokkő és konglomerátum, harmadidőszaki (miocén–pliocén) agyagos, márgás üledék jellemzi (*Popescu, N. C.–Călin, D.* 1987). Hegyeinek magassága jóval alacsonyabb, mint a kristályos kőzetűeké: D-en átlagosan 800–1000, a hegység ÉK-i sarkában 1200–1400 m. Legmagasabb csúcsa a vf. Cîrligele Olăneștilor (Narău) 1509 m. Kőzettani felépítéséből következően meredek csúcsok, érdekes sziklaalakzatok, tornyok sokasága alakult ki (pl. Munții Foarfeeca Narăului–vf. Foarfeeca, 824 m; vf. Cîrligele Olăneștilor [Narău]; Clăia cu Brazi stb.). A meredekebb falakon, csúcsokon és gerinceken felszínre bukkanó kőzeti tájképi szépségekben gazdaggá, a kristályos főgerincnél összehasonlíthatatlanul változatosabbá teszik. A patakok a kemény, jól összecementált kőzetekbe erősen bevágódtak, mély szurdokvölgyeket véstek, ezáltal a domborzatnak fiatalos, egyúttal kaotikus jelleget kölcsönöznek. A legnagyobb ilyen szurdokok a Cheia- és az Olănești-patak középső szakaszának 200–300 m mély völgyei, a Pîrîul Lotrișorul Cîrligea és a Valea Satului. A hegységnek ezek a részei nehezen járhatóak; némelyik völgy még gyalogosan is járhatatlan, meredek hegyoldalak és sziklafalak, nemritkán 10–20 m magas vízesések gátolják az előrehaladást. A hegység K-i határán a vadul rohanó Olt is ebbe a kőzetbe véste antecedens völgyét.

*A meredekség érzékeltetésére álljon itt egy adat: a hegység turistakalauza a mindössze 3–4 km hosszú Malaia–stîna Smeurătul-útra 10 óra szintidőt ad.

Az Olt a Déli-Kárpátok legforgalmasabb átjárója és közkedvelt turisztikai központja lett. Ez utóbbi szerep kialakulását elősegítette, hogy a folyó útja során látványos szorosokon halad át. A Căpățîni-hegység határterületén a Kózia-szoros (Pasul Cozia) húzódik, amely a hegységet elválasztja a folyó túlsó felén emelkedő Kózia-hegységtől (Munții Cozia). A 15 km hosszú, 230 m széles és mintegy 100 m mély szoros az Olt-völgy talán leglátványosabb szakasza. Az áttöréses völgyet több, a régebbi idők tutajosai által rettegett szűkület tagolja. Az első a Nagy-Lotár beömlése alatt kezdődik, s az Armăsarul, magyarul Csődör nevet kapta. Lejjebb, az Olt nagyobbik hurkában (a vf. Foreeca és a Pîrîul Lotrișorul Cîrligea között) a Nagy-Csáklya (Cîrligul Mare), még lejjebb, a kisebb hurokban a Kis-Csáklya (Cîrligul Mic) található. A szoros D-i kijáratát a szépséges Kózia-kolostor őrzi. A kistáj D-i részei lealacsonyodnak, szelídebb dombok, hullámszó gerincek, közöttük erőzós völgyek jellemzik a tájat, amelybe – egyedül a hegység kistájai közül – betelepült az ember, s apró falvak sorát építette a hegyek közé.

Munții Buila-Vînturarița

A Căpățîni-hegységnek nemcsak természeti szépségekben, hanem földrajzi látnivalókban is leggazdagabb területe a Buila-Vînturarița-masszívum (Munții Buila-Vînturarița). A jura mészkőből fölépülő masszívum a kristályos és a törmelékenyes üledékes kőzetű területek közé ékelődik be. Csipkés főgerince az Olănești-pataktól a Bistrița-patakig mintegy 15 km hosszúságban és 2–3 km szélességben húzódik ÉK–DNy-i irányban. Mivel a szomszédos területek kőzeteinél keményebb anyagból épül fel, több száz méterrel magasodik gyorsabban pusztuló környezete fölé. Hatalmas, meredek, hófehéren szikrázó falai vad szépséget kölcsönöznek a tájnak. A román turisztikai irodalom kis Királykőként jellemzi.

Gerincét impozáns, néhol csak sziklamászó felszereléssel mászható falakkal határolt, gyönyörű csúcsok koronázzák. Mindegyikük közül talán legszebb a masszívum ÉK-i végén őrt álló Stogu. Nem tartozik a legmagasabbak közé, 1494 m-es, zömök toronyra emlékeztető jellegzetes csúcsa mégis a tágabb környék legjobb tájékozódási pontja. Megmászhatatlannak tűnő kettős csúcsáról káprázatos kilátásban gyönyörködhetünk. Mészkővébe a völgytalp fölött mintegy 40 m-rel, nagy nyílású, kb. 50 m hosszú barlang mélyül. Ny-i lábánál szép törmelékletű alakult ki. A mészkőcsúcsok sorában az előzőnél alacsonyabb Stogșoarele (kb. 1300 m) következik. Meredek oldalában több barlang is nyílik. Csúcsai alatt kb. 10–12 éve kb. egy km hosszú alagutat fúrtak, amelyen át könnyűszerrel lehet bejutni a „Cheia-katlanba”. Négy tornya közül a legalacsonyabb Ny-i már a Cheia-szurdokra tekint.

A fenséges szépségű, vadregényes Cheia-szurdok (Cheile Cheia, magyarul „Kulcs-szurdok”) nevének megfelelően valóban a mészkőmasszívumon való áthatolás kulcspontja. A mintegy 1,5–2 km hosszú szurdok falai 300–400 m magasak, s az alján néhol olyan szűk, hogy az ember kitért karjaival átéri. Epigenetikus völgy, amelynek kialakításában a vízfolyás felső vízgyűjtőterületéről származó kőzetanyag csiszoló, koptató munkája is segített. A szurdok egy részét óriási kőzettömbök borítják, amelyek kőzetomlásból, ill. barlangfelszakadásból származnak.

A Cheia-szurdokot morfológiája alapján két részre tagolhatjuk. Alsó, mintegy 500 m hosszú szakasza rendkívül szűk keresztmetszetű, mindössze 2–3 m széles. Benne jól láthatók az oldásnyomok, valamint a víz és a kavicsok által csiszolt, korráziós és evorziós üstök. A szurdok falai 3–4 m-es magasságig függőlegesek, egymással párhuzamosak, és mennyezet

nélküli természetes folyosót, ún. „kőutcát” formálnak. Az evorziós üstök felületét oly simára oldotta a víz, koptatta a törmelék, hogy nagyvizes időszakban (1–2 m) a víz alatti algabevonattól csúszóssá lett üstökön már nem lehet megkapaszkodni, s továbbjutni csak úszva lehet. Más években viszont száraz lábbal is végigyalogolhatunk az alján. Az alsó rész felső végén beékelődő sziklatömbök természetes kaput alkotnak, amely egy sziklakatlanba vezet. A három oldalról 10 m-es falakkal határolt katlan végén csapadékos években vízesés zuhog le. A katlan fölötti felső rész morfológiája jól észrevehetően különbözik az előzőtől. Az alsó részhez viszonyítva tágas lesz, mintegy kinyílik, ám még mindig jóval szűkebb a jól ismert kárpáti szurdokoknál, mint pl. a Békás-szoros, a Tordai-hasadék, vagy a Szádelői-völgy. Az óriási sziklák kaotikus összevisszaságban borítják a szurdok alját, tömegüket a kőzetomlások tovább növelik. Ezek alapján valószínű, hogy a völgynek e szakaszán barlangfelszakadás, az egykori járatok beomlása és napvilágra kerülése is közrejátszott a szurdok kialakulásában. Kisebb üregek és barlangok a szurdok oldalában most is vannak.

A Cheia-szurdok Ny-i falát a Clăia Strîmbă alkotja. Kb. 1300 m magas csúcsáról szinte függőleges falak ereszkednek a szurdok irányába, míg DNy-i oldala kevésbé meredek. Tovább a csipkés gerincen az egész masszívumnak is részben nevet adó Buila-csúcs (vf. Buila) emelkedik 1849 m-es magasságba. Tovább DNy felé a gerinc kezd lealacsonyodni, s a La Troiță-hágóban (kb. 1500 m magasan) aránylag kényelmes átjáróra lelünk. A hágó után még egyszer fölmagasodnak a hegyek (vf. Muntele Piatra, 1643 m), majd a fokozatosan lealacsonyodó mészkőgerincbe itt hirtelen újabb szurdok mélyül: a Costești-szoros (Cheile Costeștilor vagy Cheile Pietrenilor). A mintegy 300 m mély szurdok az előzőhöz hasonlóan ez is mészkőben kialakult epigenetikus szurdokvölgy. Hossza mintegy 600 m és kb. 200 m mély. Oldalában két barlang is található, amelyek közül a kb. 250 m hosszúságú Denevér-barlang (Peștera Liliecilor) a látogatók számára ki van építve. A völgytalp fölött 60 m-re, 850 m tszf-i. magasságban nyílik. Benne 7 denevérfaj él, amelyek guanója 1,7 m vastagságban halmozódott fel. A Betyár-barlang (P. Haiducilor) jégkorszaki barlangimedve-leleteiről nevezetes. Az Arnota-hegy oldalában, 840 m-es magasságban épült a hangulatos Arnota-kolostor. Néhány száz méterrel alacsonyabban egy kis ortodox templomocska kerítése alól enyhén szénsavas forrás vize tör fel, amelyben a beledobott mészkő darabkák jól hallható és látható módon, pezsegetve oldódnak.

A hegység DNy-i sarkában kis foltban ismét jura mészkő bukkan a felszínre (Piatra Polovragi, 1008 m), amelybe a Kis-Olt vágott szép szurdokvölgyet. D-i bejáratánál az apácáknak is otthont adó Polovragi-kolostor (Mănăstirea Polovragi) áll őrt. A 300 m mély és 3–4 km hosszú Kis-Olt-szurdok (Cheile Oltețului) K-i oldalában nyílik a kiépített Polovragi-barlang (Peștera Polovragi), amelynek egyes részei még feltáratlanok, ismert járatainak a hossza kb. 10 km. A barlang több száz m hosszú, nagy folyosója 8 m széles és 6 m magas, helyenként álló és függő cseppkövekkel gazdagon díszített.

Piatra Țîrnovului

A hegység ÉNy-i sarkában emelkedő, általam negyedik kistájnak tekintett Piatra Țîrnovului impozáns megjelenését szintén jura korú mészkő-alapközetének köszönheti. Meredek falai 200–300 m-rel magasodnak környezetük fölé. Határa É-on a Latorica-folyó, míg D-i oldalán a Repede-patak kőzet- és szerkezeti határon folyó vize a választóvonal. Az ÉK–DNy-i irányú gerinc legmagasabb csúcsa a vf. Piatra Țîrnovului (1879 m) a gerinc DNy-i

végén emelkedik, míg ÉK-en a Tîrnovu Mare 1846 m-es csúcsa áll őrt. Köztük a Tîrnovu Mic 1833 m magas. É-i lába meredeken szakad le a Latorica tektonikus völgyére (Cheile Latoriței), amelyben a folyó szűk szurdokvölgyet alakított ki részben mészkőbe, részben már a Latorica-hg. gránitos-gneiszébe vágva (*Less N.* 1988). A mészkőterület D-i oldalán réteghatár mentén képződött kis barlangüreg található.

IRODALOM

- Ádám L.* 1990: A Déli-Kárpátok tájféldrajza. – Földr. Közl. CXIV. (XXXVIII.) 3–4. pp. 165–173.
- Berbec, V.–Botvinic, V.–Purece, S.* 1982: Băile Govora, Băile Ocnale Mari. – Editura Sport–Turism, București.
- Bercia, I.–Marinescu, Fl.–Mutihac, V.–Pavelescu, M.–Stancu, I.* (red.) 1968: Republica Socialistă România Harta Geologică (Scara 1 : 200 000), L–34–XXX. 33. – TÎRGU JIU, Comitetul De Stat Al Geologiei Institutul Geologic, București.
- Cholnoky J.* 1936: A Föld és élete, VI. – Magyarország földrajza. Franklin-Társulat, Budapest.
- Csontos L.* 1990: A Keleti- és a Déli-Kárpátok földtani szerkezete. – Földr. Közl. CXIV. (XXXVIII.) 3–4. pp. 175–179.
- Dumitrescu, I.–Săndulescu, M.* (red.) 1970: Republica Socialistă România Harta Tectonică (Scara 1:1.000.000). – Atlas Geologic Foaia 6. Institutului Geologic, București.
- Fülöp J.* 1989: Bevezetés Magyarország geológiájába. – Akad. Kiadó, Budapest.
- Less, N.* 1988: A Căpăfinii-hegység. – Kézirat.
- Mutihac, V.* 1982: Unitățile geologice structurale și distribuția substanțelor minerale utile în România. – Lucrări teoretice complementare. Editura Didactică și Pedagogică, București.
- Pinczés Z.* 1995: A Déli-Felföld természeti földrajza (Déli-Kárpátok és a Bánsági-hegyvidék). – Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen.
- Popescu, N. C.–Călin, D.* 1987: Cozia. – Colecția Munții Noștri 40. Editura Sport-Turism, București.
- Savu, H.–Schuster, A. C.* (red.) 1975: Republica Socialistă România Harta Geologică (Scara 1:50.000). – 107d VOINEASA L–34–96–D. Institutul de Geologie și Geofizică, București.
- Savu, H.–Schuster, A. C.–Szász, L.* (red.) 1977: Republica Socialistă România Harta Geologică (Scara 1:50 000). – 108c MALAIA L–35–85–C, Institutul de Geologie și Geofizică, București.
- Stefanescu, M.–Hann, H. P.–Gheuca, I.–Szász, L.–Stefanescu, Marina* (red.) 1982: Republica Socialistă România Harta Geologică (Scara 1:50.000). – 108d TITEȘTI L–35–85–D. Institutul de Geologie și Geofizică, București.